

Folkstrejken 1944 – när danskarna utmanade naziststyret

En folklig protest mot utgångsförbud eskalerede i gatukravaller och storstrejk i Köpenhamn. Sommaren 1944 fick den danska motståndsrörelsen de tyska ockupanterna att vika – på order av Hitler.

Barrikaden på Nørrebrogaden i Köpenhamn 1944.

Den 26 juni 1944 hade andra världskriget pågått i nästan fem år, och de tyska motgångarna hopade sig. De allierade hade landstigit i Normandie, Sovjet höll på att slå ut tyska armégrupp Mitte på östfronten och i Italien hade Rom befriats. Den här dagen samlades arbetarna vid varvet Burmeister & Wain, Köpenhamns största och rödaste arbetsplats, på ett stormöte. Där diskuterades upprört den eskalerede nazistiska terrorn. Två dagar tidigare hade köpenhamnarnas älskade Tivoli bränts ner. »*Nu är det nog!*» hördes ropen i salen, följt av »*Motstånd!*», »*Strejk!*».

Protest mot utgångsförbudet

Det fattades ett beslut att vända det utgångsförbud som tyskarna infört dagen före till en protestaktion. Utegångsförbudet gällde från klockan åtta på kvällen, men redan klockan tolv, mitt på dagen, marscherade arbetarna ut genom fabriksgrindarna. Cheferna försökte förtvivlat hejda dem, men var maktlösa mot lämmeltåget av arbetare. Argumentet löd att man måste hem och ta hand om kolonilotterna innan utgångsförbudet trädde i kraft. Arbetarna sjöng och skanderade arbetarrörelsens gamla paroll från tidigt 1900-tal: »*Åtta timmars arbete, åtta timmars fritid och åtta timmars vila!*» Istället för att påta i jorden, samlades de emellertid i stora skaror på Köpenhamns gator. Tyskarna trodde inte sina ögon när utgångsförbudet inleddes klockan åtta på kvällen och det myllrade av folk på gatorna. Det började i arbetarstadsdelarna Nørrebro och Vesterbro, men snart spred sig protesterna till innerstaden och Amager.

Barrikader och tända bål

För ockupationsmakten var detta någonting helt obegripligt. Utegångsförbud rådde – och det var mängder av folk på gatorna! Här och var började man tända bål och bryta upp stenläggningen för att bygga barrikader.

Så småningom lyftes spårvagnar från skenorna och vältes tvärs över gatorna. Det blev omöjligt för tyskarna att ta sig in i flera stora stadsdelar.

Tyska trupper på Kongens Nytorv i Köpenhamn vid invasionen den 9 april 1940.

Starka polis- och soldatpatruller drogs samman och skickades ut för att driva in folk i sina hem igen, men de var maktlösa mot de växande människomassorna. När de drev bort folk från ett ställe, rusade man vidare till nästa. Soldater och poliser öppnade eld och dödade tio och skadade 46 människor, men köpenhamnarna vek sig inte. De gav igen på kända danska nazister, ockupationsmaktens medlöpare. Många av dessa fick ovälkomna »*hembesök*» eller överfölls på gatorna och blev svårt misshandlade av rasande köpenhamnare. Detta var den danska »*folkstrejken*», höjdpunkten för det danska motståndet mot den tyska ockupationen under andra världskriget.

Tysk invasion av Danmark

När det nazistiska Tyskland den 9 april 1940 invaderade Danmark, valde den danska regeringen att inte bjuda något motstånd mot den militära över makten. I utbyte fick Danmark behålla sitt inre självstyre, medan tyska trupper stationerades i landet. Vid det laget hade Danmark styrts av en koalition mellan Socialdemokraterna och liberala Radikale Venstre i elva års tid. Nu togs även de liberala partierna Venstre och Retsforbundet samt Konservativ Folkeparti in i en samlingsregering. Det har från officiellt håll hävdats att detta gjordes för att bespara danskarna ett tyskt direktstyres vedermödor, men frågan är om det skulle ha varit värre med ett tyskt styre. Bland det första samlingsregeringen gjorde var att dra tillbaka de sociala reformer som genomförts på 1930-talet. Dessutom infördes ett lönestopp och det blev olagligt att strejka.

Strax efter invasionen 1940 lät regeringen den danska polisen arrestera tyska medborgare som flytt undan nazismen, vilka överlämnades till Gestapo. För flera av dessa flyktingar slutade det med döden i koncentrationsläger eller i en straffbataljon på östfronten.

Schalburgkorpset marscherar på Østerbrogade i Köpenhamn. Det bestod av danskar i tysk tjänst.

Arbete i Tyskland

Med hjälp av de socialdemokratiska fackföreningarna organiserades tvångsarbete i Tyskland. Det var Tyskland, som fått ont om arbetskraft på grund av kriget, som föreslagit detta. Man drog helt enkelt in a-kassan för de arbetslösa som vägrade att inställa sig för arbete i Tyskland. I början var det ganska populärt att få arbete på detta sätt, men de illusionerna försvann när danskarna upptäckte arbetsvillkoren i Nazityskland. Det var långa arbetsdagar, låga löner och dåligt arbetarskydd. För minsta förseelse – till exempel sen ankomst till jobbet – kunde man få böter eller långa fängelsestraff. En sjuttonårig dansk dömdes till åtta månaders tukthus för att han sjungit en »*olämplig*» sång. Den danska samlingsregeringen gick också med i den fascistiska »*anti-kominternpakt*» och gick med på att slå till mot det danska kommunistpartiet. Den 22 juni 1941 förbjöds partiet och 295 kommunister blev gripna av dansk polis.

Kommunister greps

Grundlagsvidrigt lät regeringen också utfärda arresteringsorder på det danska kommunistpartiets riksdagsledamöter. Två av dessa lyckades inte undkomma utan greps och överlämnades till Gestapo, som skickade dem till koncentrationslägren Stutthof respektive Sachsenburg. Allt detta väckte indignation bland Danmarks arbetare, och det var där motståndsrörelsen fick sitt starkaste fäste. Fritz Clausens danska nazistparti DNSAP, som fått tre mandat i folketinget i valet 1939, blev den första måltavlan för arbetarnas ilska. När Clausens parti skulle genomföra en marsch genom Köpenhamn på hösten 1940 möttes de av stora skaror motdemonstranter. Historikern K A Adrup beskriver det som följde: »*Tyska journalister hade kommit till stan för att bevittna Clausens triumftåg. Vad de istället fick se var hur köpenhamnarna pryglade upp sina hemmanazister efter noter. ... Tysk polis fick rädda Clausen och hans män undan folkets vrede.*»

Bildade Frikorps Danmark

Ännu värre blev det när samlingsregeringen i slutet av juni 1941 lät bilda Frikorps Danmark, en dansk frivillig militärstyrka som skulle delta i Hitlers krig mot Sovjetunionen. När frikåristerna kom hem på permission möttes de av utbrett folkligt förakt. Vid upprepade tillfällen blev de överfallna och misshandlade.

Vapenfabriken Riffelsyndikatet i Köpenhamn sprängdes den 22 juni 1944 av den danska motståndsrörelsen BOPA.

Därefter trappades motståndskampen upp ytterligare och spänningen steg mellan danskar och tyskar. På sommaren 1943 strejkade till exempel arbetarna i Odense och trots att tyska trupper sattes in mot dem, gick de inte tillbaka till arbetsplatserna förrän de segrat – de tillförsäkrades lön för strejkdagarna och tyskarna belade sina trupper med kasernförbud.

Sabotage och utgångsförbud

1943 började även den väpnade grenen av motståndsrörelsen öka sin verksamhet. Bland annat utfördes sabotagedåd mot danska storföretag som gjorde affärer med Nazityskland. I augusti 1943 sprängdes ett fiskpackhus i Esbjerg med 100.000 fisklådor avsedda för tyskarna. Ockupationsmakten svarade med att införa lokalt utgångsförbud, men det möttes med en strejk som lamslog hela fiskeindustrin. Efter bara några dagar tvingades tyskarna upphäva utgångsförbudet. Till slut ledde kampen mellan motståndsrörelsen och ockupationsmakten till att den danska samlingsregeringen den 29 augusti beslöt att avgå. Nu tog tyskarna över den direkta kontrollen av landet. Motståndsrörelsens aktiviteter stegrades månad för månad. Dess främsta bedrift var när den i oktober 1943 lyckades föra nästan alla Danmarks sextusen judar över till Sverige, varvid de med en dag förekom den nazistiska razzia som skulle föra dem till koncentrationsläger. Sabotagevägen nådde sin kulmen strax före folkstrejken.

Attentat mot Riffelsyndikatet

Den 22 juni 1944 – samma dag som Röda armen inledde sin storoffensiv på östfronten – slog den kommunistiska motståndsrörelsen BOPA till mot Riffelsyndikatet i Köpenhamn, där vapen tillverkades åt Tyskland. Det var en djärvt genomförd attack. Den stora anläggningen försvarades av 65 soldater som höll vakt i treskift. De 28 motståndsmännen tog sig osedda in genom en bakdörr. Tre BOPA-män som lyckats få anställning som vakter såg till att larmet inte utlöstes. Därefter körde tre lastbilar med femton 40-kilosbomber in i fabriken. När sprängladdningarna hade apterats, utlöste man flyglarmet så att alla arbetare lämnade fabriken. Sedan körde motståndsmännen därifrån med sina lastbilar och strax efteråt sprängdes fabriken i luften. När ett danskt persontåg passerade den brinnande anläggningen ställde sig passagerarna i fönstren och

hurrade. Frustrerade tyska soldater öppnade eld mot tåget och skadade två personer. Skadegörelsen på Riffelsyndikatet var så omfattande att vapenproduktionen inte kunde återupptas under återstoden av kriget.

Tivolis konsertsal efter branden den 25 juni 1944. Medlemmar ur den nazistiska Petergruppen hade då satt eld på hela nöjespalatset.

Löpsedeln på svenska Dagens Nyheter några dagar senare löd: *»Danska sabotörer slår nya rekord, folket hurrar.»*

Schalburgkorpset

Som svar på motståndsrörelsens aktiviteter hade tyskarna och danska kollaboratörer i den så kallade Schalburgkorpset sedan länge bedrivit en terrorkampanj mot det danska samhället. Människor mördades på öppen gata och kända byggnader utsattes för attentat. Dessa dåd gick i folkmun under namnet *»Schalburgtage»*. Som vedergällning för attacken mot Riffelsyndikatet genomfördes det mest kända av alla Schalburgdåd – det mot Köpenhamns tivoli. Tivoli hade länge varit en nagel i ögat på ockupationsmakten. Till detta Köpenhamns främsta folknöje gick man för att dansa jitterbug och lyssna på jazz som stämplats som *»degenererad musik»* av nazisterna. Några dagar före attentatet lär den ökände nazistiske kommandotruppledaren Otto Skorzeny ha befunnit sig i Köpenhamn. En kväll besökte han Tivoli och blev förargad över alla långhåriga *»swingpjattar»* som dansade till jazz. På ett möte ska Skorzeny ha yttrat att *»hela stället borde sprängas bort»*.

Petergruppen spränger Tivoli

Natten till den 25 juni 1944 tog sig den nazistiska Petergruppen in på Tivoli och apterade sprängladdningar som åstadkom en enorm ödeläggelse. Bland annat brann hela konserthallen, som var uppförd med en lökformad kupol och minareter så att den liknade en moské, ned till grunden. Det väckte en våg av indignation inte bara i Danmark, utan även i grannlandet Sverige. Hela nästa dag, en söndag, kokade det av vrede i folklagren. *»Nu måste vi göra något»*, sa man till varandra. Det var kanske inte så mycket att köpenhamnarna berövades sitt nöjescentrum som frustrationen över den långvariga ockupationen med sin terror, förföljelse och tvångsarbeten som fick det att rinna över. Dådet mot Tivoli blev droppen.

Werner Best inför utgångsförbud

Att den tyske civile befälhavaren i Danmark, Werner Best, införde utgångsförbud mellan klockan 20 och 05 lyckades inte hindra folkets protester. Dagen därpå, den 26 juni, inleddes alltså folkstrejken vid Burmeister & Wain, och på kvällen trotsade köpenhamnarna utgångsförbudet.

Medlemmar ur den kommunistiska motståndsrörelsen BOPA poserar vid en lastbil. Fotot är taget efter befrielsen i maj 1945.

På tisdagen spred sig »*gå-hem-tidigare*»-strejken till fler fabriker. Tyskarna försökte då taktiken att iakttå större restriktion i våldsanvändandet, men upprorsvågen fortsatte att växa. På onsdagen gick hälften av alla arbetare i Köpenhamn hem klockan tolv. Tyskarna gjorde eftergiften att korta ned utgångsförbudet till mellan klockan 20 och 23, men det gav bara köpenhamnarna råg i ryggen. På tisdagen var fler arbetare än någonsin ute i strejk, och fler än tidigare vägrade följa utgångsförbudet. På Istedgade välte folkmassor spårvagnar för att använda dem som skydd mot militär och polis.

Stängde av el, gas och vatten

I desperation bytte tyskarna taktik igen, och den dagen lät man avrätta åtta motståndsmän som man tidigare fängslat. Men protesterna fortsatte att sprida sig. Fredagen den 30 juni strejkade spårvagnsförarna. Tyskarna stängde av gas, vatten och el i Köpenhamn, men befolkningen tog vatten från stadens sjöar och lagade kollektivt mat över stora eldar på gatorna. Scenerna påminde om Pariskommunen 1871. På ett snabbinkallat möte med danska ledare rasade Werner Best och utlovade en blodig vedergällning: »*Den danska kungen, politikerna, ämbetsmännen, alla är medskyldiga och alla ska straffas! Packet i Köpenhamn ska få smaka på piskan! Danmark ska få sitt straff!*»

Militärt undantagstillstånd

Den 1 juli införde han militärt undantagstillstånd och lät spärra av hela staden. Motståndsrörelsens samordningskommitte, Frihetsrådet, svarade med att strejken skulle fortsätta tills undantagstillståndet upphävdes och den hatade Schalburgkåren avlägsnats från staden. På fredagen och lördagen satte tyskarna in kanoner som besköt barrikaderna, med påföljd att 51 människor dödades och över 300 sårades. Politikerna i den tidigare danska samlingsregeringen gick nu också ut och uppmanade folk att avbryta sina strejker och

protester. Överborgmästare Viggo Christensen hotade arbetarna med avsked om de inte gick tillbaka till arbetet, och borgmästare H P Sørensen försökte få spårvagnarna att köra under polishot. Han klev själv upp på plattformen till den främsta spårvagnen därför att han trodde sig kunna ha en »*dämpande effekt på medborgarna*».

Folkstrejken spred sig

Men varken kanoner eller danska politiker rådde på motståndet. Sørensen fick fly för livet undan en rasande folkmassa, och spårvagnarna blev stående med rutorna krossade av gatsten och påkar. Politikernas flygblad revs i stycken och högtalarbilarna som skickats ut för att uppmana folk att lägga ned kampen möttes med stenkastning och drevs på flykten. Samtidigt började sympatistrejker att sprida sig över hela Själland och även till Jylland. Hitler hade sannerligen annat att tänka på dessa dagar, men det faktum att arbetarna i Danmark, Tysklands kornbod, strejkade, kunde han inte bortse ifrån. Som vanligt utsåg han en syndabock och det blev den civile befälhavaren Werner Best. Den 1 juli tog Führern kontakt med Best, som han i ett raserianfall beskyllde för att ha provocerat fram strejken genom utgångsförbud och offentliga avrättningar. Tyskarna fick böja sig.

Best gick med på kraven

Best tvingades gå med på motståndsrörelsens krav: Undantagstillståndet hävdades, Schalburgkorpsets medlemmar fick kasernförbud och tyska soldater förbjöds att beskjuta danska civila. Detta framfördes den 4 juli i radio av danska politiker, socialdemokraternas Vilhelm Buhl och den konservative Ole Bjørn Kraft. Men arbetarna lämnade inte barrikaderna förrän motståndsrörelsen nästa dag proklamerat att segern var vunnin och att folk nu kunde återuppta arbetet. »**Folkstrejken är det danska folkets hittills största seger mot ockupationsmakten!**» lød motståndsrörelsens triumfatoriska bulletin några dagar senare. »**Den tyska äran är dragen i smutsen av detta lilla skitland**», tjöt en frustrerad Werner Best. För att demonstrera sin makt och sitt inflytande utlyste motståndsrörelsen två tysta minuter den 12 juli och 29 augusti för att hylla de som dött under motståndskampen. Uppmaningen åtllyddes nästan mangrant över hela landet.

Text — Christer Bergström / 24 oktober 2018

Publicerad i Populär Historia 6/2014

Källa: <https://popularhistoria.se/krig/andra-varldskriget/folkstrejken-1944-nar-danskarna-utmanade-naziststyret>